

ret etti. Bir yıl sonra Sâmerâ'ya yerleşerek ömrünün sonuna kadar burada kaldı. Büyük iltifat gördüğü Sâmerâ'da iki medrese açarak öğretim faaliyetlerine başladı. Kısa süre içinde civar bölgelerden talebe akını başlayınca şehirde ilmi bir canlılık görüldü. Hasan eş-Şîrâzî'ye çeşitli İslâm ülkelerinden ziyaretçi heyetleri geliyor, fetvalar soruluyor, risâle ve fetvaları her tarafa yayılıyordu. Derslerinde talebelerinin tartışma yeteneklerini geliştirici bir yöntem takip eder, onlara düşüncelerini açıklama imkânı verir, bu arada görüşlerinden faydalanırdı. Aralarında Hasan es-Sadr Muhammed Kâzım el-Yezdî, Muhammed Takî eş-Şîrâzî, Nâinî, Mirza Hüseyin Nûrî, Şeyh Fazlullah Nûrî, Muhammed Tabâtabâî ve Ahund Molla gibi meşhur âlimlerin de bulunduğu 500'den fazla talebe yetiştirdi. Şîrâzî'nin edebî yönü de kuvvetliydi. Özellikle şiirdeki üstünlüğü sebebiyle çeşitli ülkelerden gelen ziyaretçileri içinde şairler de bulunurdu.

Şîrâzî'nin devlet adamlarına yakınlık göstermemekle birlikte siyasetten tamamen uzak kalmadığı anlaşılmaktadır. Nâsirüddin Şah'ın İran'daki tütün imtiyazını bir İngiliz şirketine devretmesi ve bu şirketin Hindistan'da olduğu gibi İran'ın da iç işlerine karışmaya başlaması üzerine, şah tarafından İran'dan sınır dışı edilen Cemâleddin-i Efgânî'nin çağrısına uyan Şîrâzî İranlılar'ın tütün içmesinin haram olduğuna dair bir fetva verdi (1309/1891), ayrıca şaha da bir telgraf çekti (fetva ve telgrafın metni için bk. Bâmdâd, I, 336-337). Bunun üzerine halk tütün boykotuna başladı, hatta şahın sarayındaki nargileler dahi gizlice tahrip edildi. Şirket yetkilileri, Şîrâzî'yi ikna etmek için ayağına kadar gidip büyük meblağlara varan rüşvetler teklif ettilerse de sonuç alamadılar; nihayet şah imtiyazı feshetmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Şîrâzî de fetvasını geri aldı. Bu olayın önemli yanı, İran tarihinde müctehidler devletle karşı birleştiren ve onları halkın temsilcileri olarak siyasî otorite üzerinde baskı yapma konumuna getiren ilk hareket olmasıdır. Şîrâzî'nin, kendi zamanındaki panislâmizm cereyanının tesirinde kalarak mezhep farklılıklarına rağmen İslâm dünyasının Osmanlı bayrağı altında birleşmesini arzulaması da son derece ilgi çekicidir.

Hasan eş-Şîrâzî merci-i taklîd olduğu için İslâm dünyasındaki Şî'îler'in zekât ve humuslarının bir kısmı tayin ettiği vekil-

ler aracılığıyla kendisine ulaştırılır, o da bunları başta talebeleri olmak üzere ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Ayrıca bu vekillerine çevrelerindeki yardıma muhtaç âlim ve talebelerin isimlerini ihtiva eden listeler göndererek onlara yardım edilmesini sağlardı. Tüccarla irtibat kurup muhtaçların evlerine gizlice ihtiyaç malzemeleri gönderilmesini temin ederdi. Hayırda gizliliğe önem verdiği için bütün bu hizmetleri vefatından sonra ortaya çıkmış, ailesine ise miras olarak kayda değer bir şey bırakmamıştır. 24 Şâban 1312 (20 Şubat 1895) tarihinde Sâmerâ'da vefat eden Şîrâzî'nin naaşı Necef'e nakledildi ve ramazanın ilk günü Nâsir Ali Han el-Efgânî'nin inşa ettirdiği medresenin hazîresine gömüldü.

Eserleri. 1. *Havâşî 'ale'l-Menâsik*. Hocası Murtazâ el-Ensârî'nin *el-Menâsik* adlı eserinin hâşiyesi olup onunla birlikte basılmıştır (Tahran 1317). 2. *Hâşiye 'alâ Necâti'l-'ibâd*. Muhammed Hasan Necefî'ye ait eserin hâşiyesi olan kitap aslı ile birlikte neşredilmiştir (Tahran 1297, 1324). 3. *Ta'likâ 'alâ Mu'âmelâti'l-Âkâ el-Bihbehânî*. Muhammed Bâkır Bihbehânî'nin *Âdâbü't-ticâre* (Edebü't-ticâre) adlı eserinin ta'lik çalışması olup onunla birlikte basılmıştır (Tahran 1294). 4. *Hâşiye 'ale'n-Nuḥbe*. Muhammed İbrâhîm b. Muhammed Hasan el-Kelbâsî'ye ait *İrşâdü'l-müstersîdîn* adlı eserin hac ve cihad dışındaki ibadetlerle ilgili kısmının müntehabı olan *en-Nuḥbe*'nin hâşiyesidir (İsfahan 1289; Tahran 1307, 1329). 5. *Risâle fi'l-müş-tâḫ* (Tahran 1305).

Bunlardan başka kaynaklarda *Kitâb fi't-tahâre*, *Risâle fi'r-raḡâḡ*, *Kitâb min evveli'l-mekâsib ilâ âhiri'l-mu'âmelât*, *Risâle fi ictimâ'î'l-emr ve'n-nehî*, *Telhîşü ifâdâti'l-Murtazâ el-Ensârî fi'l-uşûl* gibi eserleri de zikredilmektedir. Ayrıca çeşitli fetvaları öğrencileri tarafından derlenerek koleksiyonlar oluşturulmuştur (*A'yânü's-Şî'a*, V, 308). Fıkıh usulüne dair ders notlarını talebelerinden Ali er-Rûzderî *Takrîrâtü Âyetillâh el-Müceddid eş-Şîrâzî* adıyla derleyerek üç cilt halinde yayımlamıştır (Kum 1414).

Hasan eş-Şîrâzî ile ilgili olarak Âgâ Büzürg-i Tahrânî *Hediyyetü'r-râzî ile'l-İmâmi'l-Müceddid eş-Şîrâzî* (Necef 1388) ve Mirza Muhammed Ali el-Urdâbâdî *Hayâtü'l-İmâmi'l-Müceddid eş-Şîrâzî* (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, VII, 116) adlı eserleri kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tebrîzî, *Reyhânetü'l-'edeb*, VI, 66-68; Mirza Muhammed Ali, *Mekârimü'l-âşâr der Ahvâl-i Ricâl der Karî-i XIII ve XIV Hicrî*, İsfahan 1362, III, 883-890; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, III, 292-293; Hânâbâ, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpi-yi 'Arabî*, Tahran 1344 hş., s. 3, 299, 300, 474; Mehdi Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İran der Karî-i XII-XIV Hicrî*, Tahran 1966, I, 335-339; Hamid Algar, *Religion and State in Iran: 1785-1906*, California 1980, s. 205-222; *A'yânü's-Şî'a*, V, 304-310; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânîfi's-Şî'a*, Beyrut 1983, VI, 227; VII, 116; XII, 124-125; XXI, 41; XXIII, 199; XXIV, 91; XXV, 207; a.mlf., *Ṭabaḳâtü a'lâmi's-Şî'a*, Meşhed 1404, I/1, s. 436-441; Hırzûddîn Muhammed en-Necefî, *Ma'ârifü'r-ricâl* (nşr. M. Hüseyin Hırzûddîn), Kum 1405/1984, II, 233-238; M. Momen, *An Introduction to Shi'î Islam*, London 1985, s. 140-193, 194, 246, 247, 321; Abdülhâdî Hâirî, *Teşeyyü' ve Meşrûtiyet der İran*, Tahran 1364 hş., s. 83, 96, 99, 102, 132, 135, 155, 179, 190, 199; Said Amir Arjomand, *Authority and Political Culture in Shi'ism*, New York 1988, s. 99, 101, 110, 115-120, 200; "Takrîrâtü Âyetillâh el-Müceddid eş-Şîrâzî", *Türâşûnâ*, sy. 41-42, Kum 1416, s. 437; Roswitha Badry, "Şîrâzî", *ET* (İng.), IX, 479-480.

CENGİZ KALLEK

HASAN et-TÛLÛNÎ

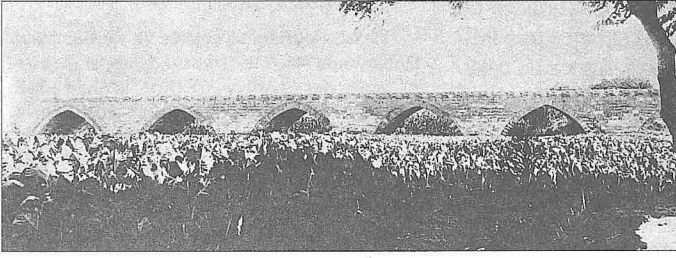
(حسن الطولوني)

Bedrüddîn Hasan b. Hüseyin
b. Ahmed et-Tûlûnî el-Hanefî
(ö. 923/1517)

Mısır Burcî Memlûkleri'nin
son döneminde yaşayan mimarbaşı
ve âlim.

836 (1432-33) yılında Kahire'de doğdu. Pek çok mimar ve âlimin yetiştiği bir aileye mensup olup İbnü't-Tûlûnî diye tanınmıştır. Annesinin babası, Kahire'ye Anadolu'dan göç etmiş ve ilmiye kısa sürede Mısır'da ün kazanmış olan Kâdîlkudât Ebû's-Senâ Cemâleddin Mahmûd b. Muhammed el-Kayserî el-Acemî'dir. Dedesi Şehâbeddin Ahmed ile onun babası da Kahire'nin ünlü mimarlarındandı.

Küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim alan Hasan et-Tûlûnî, aralarında Emînüddin el-Aksarâyî ve Zeynüddin İbn Kutluboğâ'nın da bulunduğu birçok hocadan ilim tahsil etti; ünlü tarihçi Muhammed b. Abdurrahman es-Seḥâvî'nin derslerine devam ederek icâzet aldı. Daha sonra aile mesleği mimarlığa yönelen Hasan et-Tûlûnî meslektaşları arasında kısa zamanda temayüz etti. Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref İnal'ın gözdesi oldu ve onun tarafından mahmilin Mekke'ye ulaştırılmasıyla görevlendirildi. Mimarlık alanındaki gösterdiği başarılarından dolayı Rebî-

Hasan
et-Tülünî'nin
tamir ettiği
Ebû'l-Müneccâ
Köprüsü –
Kahire /
Mısır

ülevvel 857 (Mart 1453) tarihinde genç yaşta "muallimü'l-muallimîn" veya "muallimü'l-mî'mâriyye" unvanlarıyla mimarbaşılık görevine tayin edildi.

Birkaç defa bu görevden alınıp tekrar iade edilen Hasan et-Tülünî 898 (1493) yılında hacca gitti. 908'de (1502) yeniden mimarbaşılığa getirildi. Pek çok mimari yapıya damgasını vuran Tülünî hayatının son yıllarında gözlerini kaybetti ve Muharrem 923'te (Şubat 1517) Kahire'de öldü. En önemli imar faaliyetleri arasında şunlar sayılabilir: Kahire'de Hoşkadem Türbesi'nin inşası (Mayer, s. 65), yine Kahire'de Câmiu'l-Kal'a ve müştetilâtının onarımı (Safer 876/Ağustos 1471), Nil nehri üzerindeki Cezîretürravza'da bulunan Câmiu'r-Ravza ile Câmiu's-Sultân'ın yenilenmesi (Rebûlâhîr 886-Receb 896/Haziran 1481-Mayıs 1491).

Hasan et-Tülünî Cezîretürravza'da Nil nehrinin sularını ölçmek için yapılmış olan, fakat harap durumda bulunan "mik-yâsü'n-Nîl"i 872-873 (1467-1468) yıllarında restore ederek çalışır hale getirmiş (Behrens-Abouseif, s. 51), burada Nil nehrinin sularını bahçelere akıtmak amacıyla yapılan ve hayvan gücüyle döndürülen su dolabını onarmıştır. Ayrıca Nil kıyısındaki Ebû'l-Müneccâ Kanalı üzerinde yapılan köprüyü (Kanâtîru Benî Münec-câ) Cemâziyelâhîr 892'de (Haziran 1487) restore etmiştir (Creswell, *The Muslim Architecture of Egypt*, II, 142, 149).

Eserleri. 1. *Şerhu Mukaddimeti Ebi'l-Leys fi'l-fıkh*. Hanefî fakihî Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin namaza dair eserinin şerhidir (yazma nüshası için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 210). 2. *en-Nüzhetü's-seniyye fi ahbâri'l-hulefâ ve'l-mülûki'l-Mısrıyye*. 882 (1477) yılında telif edilen eser Hz. Peygamber, Hulefâ-yi Râşidîn, Emevî halifeleri ve el-Müstencid-Billâh'a (1455-1479) kadar Abbâsî halifeleriyle, Fir'avunlar döneminden başlayarak kendi zamanına kadar gelen Mısır tarihi hakkında kısa bilgiler ihtiva etmektedir. Kâtib Çelebi, Abdüssamed b. Seydî Ali b. Dâvûd'un, 947 (1540) yılına kadarki sultanları da ilâve ederek eseri Türkçe'ye

tercüme edip zamanın Osmanlı Mısır Valisi Dâvud Paşa'ya sunduğunu belirtir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1943). Brockelmann kaynağını belirtmeden bu eseri, İbn Tağ-rîberdî'ye ait *Mevridü'l-lefâfe fi men veliye's-salâna ve'l-hilâfe*'nin muhtasarı olarak kaydetmektedir (*GAL Suppl.*, II, 39). Nitekim önsözde müellifin bazı âlimlerin ashap, tâbiîn, halifeler ve sultanların haberleriyle ilgili eserler yazdıklarına, kendisinin de bunları özetlemeyi arzuladığına dair ifadeleri ve *Mevridü'l-lefâfe*'nin muhtevası (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1901) bunu teyit edici mahiyettedir. Birkaç defa basılan kitabın (Bulak 1294; İstanbul 1302, *et-Tuhfetü'l-behiyye ve't-tu-rafi's-sehiyye* içinde, s. 115-143) Abbâsî Halifesi el-Müstencid-Billâh'a kadar gelen ilk bölümü Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Beyrut 1408/1988). Eserin *et-Tuhfetü'l-behiyye* içindeki baskısı müellifin vefatından sonra yapılan bazı ilâveleri içermekte, Yavuz Sultan Selim'in ölümü ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın cülûsuyla ilgili haberlerle son bulmaktadır. 3. *Şerhu'l-Âcurrûmiyye fi'n-naḥv* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1796).

Hasan et-Tülünî'den sonra Mısır'da mimarbaşı olan oğlu Şehâbeddin Ahmed et-Tülünî, 1517'de bu ülkenin Osmanlı-

lar'ın eline geçmesi üzerine Yavuz Sultan Selim tarafından diğer mimar ve sanat-kârlarla birlikte İstanbul'a gönderilmiş-tir (Mayer, s. 66).

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan et-Tülünî, *en-Nüzhetü's-seniyye fi ahbâri'l-hulefâ ve'l-mülûki'l-Mısrıyye* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1408/1988, nâşirin mukaddimesi, s. 11-19; Sehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmî*, I, 221-222; III, 98; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, II, 390, 427; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1796, 1901, 1943; Serkis, *Mu'cem*, II, 1252; K. A. C. Creswell, *Early Muslim Architecture*, Oxford 1932-40; a.mlf., *The Muslim Architecture of Egypt*, New York 1978, II, 142, 143, 148, 149, plate 46, 47; Brockelmann, *GAL*, I, 210; *Suppl.*, II, 39; L. A. Mayer, *Islamic Architects and their Works*, Genève 1956, s. 65-66; Karatay, *Arapça Yazmalar*, III, 461; Suâd Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mısır ve evliyâ'ühe's-şâlihûn*, Kahire 1404/1983, II, 101, IV, 173; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 189; D. Behrens-Abouseif, *Islamic Architecture in Cairo*, Leiden 1989, s. 51; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 532.

HÜSAMETTİN AKSU

HASAN el-UTRÜŞ

(الحسن الاطروش)

Ebû Muhammed el-Hasen

b. Alî b. el-Hasen el-Utrûş el-Hüseynî
(ö. 304/917)

Deylem ve Taberistan'da hüküm süren
Zeydîler'in üçüncü hükümdarı
(914-917).

230 (844) yılında Medine'de doğdu. en-Nâsirü'l-Kebîr, en-Nâsir-Lilhak, en-Nâsirü'l-Alevî, en-Nâsir-Lidînilâh, en-Nâsir el-Utrûş, ed-Dâif el-Kebîr unvanlarıyla da tanınır; ancak daha çok Utrûş (sağır) lakabıyla meşhur olmuştur. İmam Ali Zeynelâbidîn'in dördüncü nesilden torunu, Şerîf el-Murtazâ ile Şerîf er-Radî'nin anne tarafından büyük dedesidir.

Hasan
et-Tülünî'nin
en-Nüzhetü's-seniyye adlı
eserinin
unvan
sayfası ile
ilk sayfası
(TSMK,
III. Ahmed,
nr. A. 3055)

